

ТОПЧІЙ О. В.,
кандидат педагогічних наук

УДК 342.9

КОМПЕТЕНЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНОГО ОРГАНУ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ОСВІТИ ТА НАУКИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

На підставі застосування методів семантико-правового й контент-аналізу текстів Закону України «Про освіту» та Положення про Міністерство освіти і науки України автор встановлює відповідність повноважень центрального органу виконавчої влади у сфері освіти й науки завданням забезпечення інформаційної безпеки неповнолітніх. Виявлення прогалин і недоліків у репрезентації діяльності Міністерства освіти і науки України дає змогу окреслити шляхи вдосконалення нормативно-правової бази в досліджуваному напрямі.

Ключові слова: *центральный орган виконавчої влади у сфері освіти та науки, Міністерство освіти і науки України, неповнолітні, інформаційна безпека.*

На основании применения методов семантико-правового и контент-анализа текстов Закона Украины «Об образовании» и Положения о Министерстве образования и науки Украины автор устанавливает соответствие полномочий центрального органа исполнительной власти в сфере образования и науки задачам обеспечения информационной безопасности несовершеннолетних. Выявление пробелов и недостатков в представлении деятельности Министерства образования и науки Украины позволяет наметить пути совершенствования нормативно-правовой базы в исследуемом направлении.

Ключевые слова: *центральный орган исполнительной власти в сфере образования и науки, Министерство образования и науки Украины, несовершеннолетние, информационная безопасность.*

Based on the application of methods of semantic and legal and content analysis of texts of the Law of Ukraine “On Education” and the Regulation on the Ministry of Education and Science of Ukraine, the author establishes the compliance of the powers of the central executive authority in the field of education and science with the task of ensuring information security of minors. The identification of gaps and weaknesses in the representation of the Ministry of Education and Science of Ukraine provides an opportunity to outline ways to improve the legal and regulatory framework in the area under study.

Key words: *central executive authority in the sphere of education and science, Ministry of Education and Science of Ukraine, minors, information safety.*

Вступ. Перманентне загострення гібридних війн проти незалежної суверенної української держави постійно набуває нових, раніше не відомих форм впливу на свідомість громадян. Особливо вразливими є неповнолітні, які ще не набули достатнього життєвого досвіду, перебувають у стадії формування критичного й аналітичного мислення. У зв'язку із цим виникає питання щодо діяльності центральних органів виконавчої влади щодо забезпечення інформаційної безпеки неповнолітніх (далі – ІБН), зокрема й у сфері освіти та науки.

Аналіз публікацій. У науці адміністративного права питання щодо зазначеної категорії осіб, їх правового статусу, забезпечення прав і свобод, адміністративної відповідальності

знайшли відображення в працях І.П. Багаденко, О.В. Горбач, Я.М. Квітки, Ю.І. Ковальчук, Є.Ю. Колосовського, Т.Г. Корж-Ікаєвої, М.П. Леґецького, К.А. Музикант, С.Г. Поволоцької, Є.О. Продаєвич, Є.Є. Савіна, М.М. Стефанчук, О.Г. Стрельченко, Є.П. Филипенка, Б.П. Урбанського, О.Л. Чернецького та інших авторів.

З іншого боку, у центрі уваги вчених-адміністративістів перебувають проблеми владних повноважень органів виконавчої влади, адміністративно-правової регламентації їх діяльності. У цьому напрямі плідно працюють О.О. Бабінова, В.А. Грабовський, Б.В. Деревянко, Г.В. Єльнікова, Д.В. Коваленко, Н.Ф. Лата, С.В. Майборода, М.В. Мельничук, С.В. Осауленко, О.О. Томкіна, О.М. Хохленко, О.С. Шморґун та інші правники.

Попри значну кількість публікацій із питань адміністративно-правової реалізації центральними органами виконавчої влади (далі – ЦОВВ) покладених на них функцій, тема компетенцій Міністерства освіти і науки України (далі – МОН України) в контексті забезпечення ІБН залишилась поза увагою вчених. Питання значною мірою актуалізувалось у зв'язку з набуттям чинності новим Законом України «Про освіту».

Постановка завдання. Тому мета статті полягає у встановленні компетенцій центрального органу виконавчої влади у сфері освіти й науки відповідно до нормативно-правових актів України щодо забезпечення інформаційної безпеки неповнолітніх.

Досягненню мети сприятиме розв'язання таких завдань: 1) проведення семантико-правового та контент-аналізу текстів Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. та Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 630, щодо встановлення компетенцій МОН України в забезпеченні ІБН; 2) виявлення шляхів удосконалення нормативно-правової бази в зазначеному напрямі.

Результати дослідження. Розбудова в Україні інформаційного суспільства в умовах глобалізаційних процесів не може відбуватися стихійно. Реалізація державної інформаційної політики впроваджується на основі цілеспрямованої діяльності всіх учасників інформаційних правовідносин, що скеровується центральними органами виконавчої влади. З-поміж багатьох інших напрямів цієї діяльності особливе місце посідають питання інформаційної безпеки особистості, суспільства та держави. Традиційно як суб'єкти її забезпечення визначаються такі ЦОВВ, як Міністерство інформаційної політики України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство оборони України, Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, Міністерство юстиції України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державне агентство з питань електронного урядування України, Державний комітет телебачення та радіомовлення України. Водночас якщо йдеться про інформаційну безпеку неповнолітніх, то на перший план висувається діяльність Міністерства освіти і науки України.

Ми поділяємо думку В.М. Фурашева, який вважає, що питання забезпечення інформаційної безпеки перебувають у трикутнику «забезпечення прав і свобод людини – забезпечення прав суспільства – забезпечення виконання функціональних обов'язків держави» [1, с. 16].

З огляду на це перед центральним органом виконавчої влади у сфері освіти й науки в питаннях забезпечення ІБН постає триєдине завдання: проектувати та здійснювати освітню політику таким чином, щоб за умов дотримання прав дитини на інформацію сформувати в неповнолітнього інформаційний «імунітет», упередити можливі «медіатравми» та тим самим убезпечити суспільство від небажаних наслідків впливу на несформовану особистість потенційно шкідливої інформації, що здатна деформувати систему цінностей, призводити до погіршення криміногенної ситуації в країні.

З метою визначення компетенцій МОН України щодо забезпечення ІБН нами здійснений семантико-правовий і контент-аналіз тексту нового Закону України «Про освіту» [2]. У результаті встановлено, що термінологічне сполучення «інформаційна безпека» в зазначеному законі не вживається жодного разу. Це вже саме по собі виглядає досить симптоматичним, оскільки свідчить про недооцінку важливості цього аспекту діяльності. Така ж ситуація спостерігається в тексті Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого

постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 630 [3]. Проведемо паралелі. Не применшуючи значущість екологічних проблем, зазначимо, що в згаданому положенні віднайшлася можливість включити до п. 40 завдань МОН України встановлення порядку «утилізації, знищення та знешкодження облікового матеріалу генетично модифікованих організмів, отриманого під час випробувань, непридатних або заборонених до використання генетично модифікованих організмів, а також тари від них» [3]. З огляду на те, що всього в переліку наведено понад 90 завдань, постає питання щодо пріоритетів діяльності міністерства. Отже, на переконання укладачів Положення про Міністерство освіти і науки України, масштабність проблеми інформаційної безпеки неповнолітніх є менш важливою, ніж утилізація відходів.

Однак відсутність згадки про певне поняття не може означати, що робота в цьому напрямі взагалі не ведеться. Пояснення знаходимо в тому, що норми юридичної техніки в галузі законотворчості передбачають прийоми узагальнення, відхід від конкретизації на користь укрупнення смислових блоків. У зв'язку із цим виникає потреба в своєрідній «деконструкції» основних положень названих актів із метою встановлення компетенцій МОН України щодо забезпечення ІБН. Поєднання методів формальної логіки із семантичним аналізом тексту дає змогу віднайти кореспондування родо-видових понять у межах тематичної групи.

Перелік повноважень центрального органу виконавчої влади у сфері освіти й науки міститься в ст. 64 Закону України «Про освіту» [2]. На нашу думку, проєкція ключових положень норми діяльності ЦОВВ у сфері освіти та науки на аспекти досліджуваної проблеми може тлумачитись таким чином:

1. *«Забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти й науки».* Вважаємо, що ця сфера політики на сучасному етапі є невід'ємною від державної інформаційної політики, адже не лише передбачає розширення інформатизації освітніх процесів, а й докорінно змінює підходи до проектування змісту освіти, поширення медіаосвіти та формування медіакультури неповнолітніх. Підтвердженням цього є окремі положення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р [4]. Цим документом передбачається переорієнтація діяльності закладів середньої освіти на новітні інформаційно-комунікаційні технології, підготовка підручників нового покоління, у тому числі електронних і мультимедійних, формування компетенцій, які є необхідними для самореалізації особистості. Отже, прогрес освіти – у широкому використанні всіх переваг доступу до знань, що надає сучасне інформаційне середовище, зокрема й медіапростір. Для неповнолітніх, які не уявляють свого життя без різних гаджетів, такий шлях є цілком природним. Перевагою є те, що здобувачеві освіти наочно демонструється, яким чином можна використовувати новітні технології для людини XXI ст., як долучатися до здобутків світової науки й культури. На перший погляд може здаватися, що це жодним чином не стосується інформаційної безпеки. Проте насправді така діяльність спрямовується на формування системи цінностей особистості на етапі її становлення, на репрезентацію того, яким чином застосовувати інформацію на користь, а не на шкоду.

2. *«Розробляє стратегію розвитку освіти України, інші стратегічні документи, державні цільові програми у сфері освіти й науки та бере участь у їх реалізації; <...> здійснює нормативно-правове забезпечення функціонування системи освіти в межах повноважень, визначених законом».* На МОН України покладаються обов'язки щодо формулювання концептуальних засад еволюції системи освіти в державі, легітимізації їх на рівні відповідних нормативних документів, спрямування підпорядкованих підрозділів на втілення в життя інновацій. Зрозуміло, що стратегічні плани не можуть обійтися без орієнтації на розбудову в Україні інформаційного суспільства, без активного впровадження інтерактивних технологій навчання, без привчання здобувачів освіти до роботи з джерелами інформації, формування компетенцій щодо її відбору, диференціації правдивих і скривджених відомостей. ЦОВВ у сфері освіти й науки останнім часом ініціювалося створення робочих груп для підготовки нормативних актів, орієнтованих на стратегії розвитку. Зокрема, йдеться про накази МОН

України «Про створення робочої групи з розроблення Стратегії інноваційного розвитку України» від 8 травня 2018 р. № 460, «Про утворення робочої групи з розроблення Стратегії розвитку громадянської освіти на період до 2022 року та плану заходів щодо її реалізації» від 25 квітня 2018 р. № 430. Було б доцільним, якби укладачі новітніх документів врахували, що питання розроблення стратегії розвитку освіти кореспондуються з проблемами забезпечення ІБН.

Проведений нами аналіз генеральної вибірки наказів МОН України за період останніх 4 років дав змогу встановити, що окремого нормативно-правового акта, який цілеспрямовано був би присвячений питанням забезпечення ІБН, не існувало. МОН України більшою мірою стурбоване технічною стороною питання. Це добре простежується в текстах Наказу «Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти» від 26 грудня 2017 р. № 1669 [5] та листа «Щодо недопущення завдання шкоди інтересам держави у сфері інформаційної безпеки» від 8 грудня 2017 р. № 1/9-669 [6]. Останнім відповідно до положень доктрини інформаційної безпеки України досить стисло (в обсязі двох абзаців) до керівників департаментів (управлінь) освіти й науки, закладів освіти доводиться необхідність проведення організаційних і технічних заходів щодо неприпущення використання російських сервісів «Mail.ru», «Яндекс», «Rambler» тощо. При цьому жодного слова про проведення роз'яснювальної роботи зі здобувачами освіти.

Наведені факти наочно демонструють, що ЦОВВ у сфері освіти та науки має значний потенціал із поліпшення нормативно-правового забезпечення такого напряму, як інформаційна безпека неповнолітніх.

3. *«Організовує збір та обробку освітньої статистики, здійснює її аналіз і прогнозує розвиток системи освіти».* Безумовно, коли йдеться про освітню статистику, то на перший план висуваються показники якості освіти, відомості щодо кількості здобувачів освіти за різними її рівнями, дані щодо діяльності закладів освіти. Проте, на нашу думку, варто було б включити до статистичних показників також відомості щодо порушення в закладах освіти інформаційної безпеки. Це стосується не лише технічних аспектів, коли на шкільних комп'ютерах не спрацьовують програми захисту інформації, а й випадків виникнення загроз стану захищеності особистості від третіх осіб, у тому числі однопілітків неповнолітніх. Звісно, подібні ситуації важко піддаються обрахуванню, тим більше існує тенденція приховування негативних фактів керівництвом закладів середньої освіти. Однак наявність подібних відомостей даватиме змогу ЦОВВ у сфері освіти й науки діагностувати реальну картину та вживати заходи з подолання негараздів. Поки ж МОН України посилається на дані, отримані в ході опитування недержавними організаціями. Наприклад, у листі за № 1/9-413 від 27 липня 2017 р. МОН України наводить статистику щодо одного з порушень інформаційної безпеки особистості – цькування (булінгу). У документі вказано: «За даними дослідження ЮНІСЕФ, проведеного в лютому 2017 р. в усій Україні, 67% дітей стикалися з випадками булінгу та 24% українських школярів піддавалися булінгу» [7]. Не піддаючи сумніву авторитетність і валідність отриманих міжнародною організацією відомостей, можемо поставити питання про те, чи здійснює ЦОВВ у сфері освіти й науки аналогічний збір інформації (принаймні через підпорядковані наукові установи). При цьому мається на увазі, що йдеться не просто про одну з відомих загроз, а про широкий діапазон показників порушень інформаційної безпеки неповнолітнього. Окремою науковою проблемою стає розроблення методики збирання й обробки такої інформації. Тому на часі ініціація наукових досліджень у зазначеному напрямі.

4. *«Затверджує стандарти освіти та оприлюднює їх на своєму офіційному веб-сайті; <...> затверджує типові освітні програми».* Моделювання стандартів освіти нового покоління є процесом поетапним. На сьогодні розроблений і затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 Державний стандарт початкової освіти [8]. До ключових компетентностей, які мають формуватися під час освітнього процесу, віднесено також інформаційно-комунікаційну, яка передбачає «опанування основою цифрової

грамотності для розвитку й спілкування, здатність безпечного та етичного використання засобів інформаційно-комунікаційної компетентності в навчанні та інших життєвих ситуаціях». Уже на рівні початкової освіти малолітньому прищеплюються критичне й системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, спроможність створювати прості медіатексти, уміння оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, навички безпечної діяльності в інформаційному суспільстві.

У новому державному стандарті інформаційна безпека здобувача освіти не тільки забезпечується через набуття ним інформатичних компетентностей, а й закладена в інші освітні галузі, насамперед соціальну та здоров'язбережувальну, мовно-літературну, громадянську й історичну. При цьому передбачається, що в навчальних планах відбуватиметься інтеграція різних освітніх галузей, яка за рахунок міжпредметних і міждисциплінарних зв'язків спроможна створити цілісне уявлення про зазначену сферу, перетворювати знання на переконання й доцільну поведінку. Закладені в стандарті, що розглядається, підвалини є не тільки прогресивними, а й принципово важливими для держави та суспільства. Варто очікувати, що подальші розроблення в галузі стандартизації освіти, насамперед щодо неповнолітніх, підтримають ці тенденції відповідно до особливостей вікової психології.

5. *«Здійснює міжнародне співробітництво у сфері освіти й науки»*. З огляду на глобальність проблеми забезпечення ІБН та її транснаціональний характер для України вкрай важливими є дослідження досвіду в цій галузі інших держав і підтримка міжнародних організацій у реалізації відповідних заходів. На офіційному сайті МОН України в розділі «Міжнародна співпраця» представлені такі рубрики, як «Двостороння співпраця», «Міжнародні освітні проекти», «Міжнародні наукові проекти», «Співпраця з міжнародними організаціями» [9]. У переліку організацій, з якими підтримує зв'язки ЦОВВ у сфері освіти й науки, представлені ОБСЄ, ОЕСР, Корпус миру США, НАТО, система ООН, Рада Європи тощо.

Аналіз контенту матеріалів, що містяться в зазначеному розділі, дав змогу встановити, що вони спрямовані здебільшого на реалізацію академічних обмінів між здобувачами освіти, педагогічними та науково-педагогічними працівниками, взаємне визнання документів про освіту, здійснення міжнародних наукових проектів. Абсолютна більшість документів, розташованих на сайті, можуть бути цікавими переважно для дослідників ретроспективи, оскільки ці матеріали здебільшого датовані 1990-ми – початком 2000-х рр. Тому віднайти на офіційному сайті МОН України відомості щодо міжнародного співробітництва ЦОВВ у сфері освіти й науки з іншими закордонними партнерами щодо питань забезпечення інформаційної безпеки неповнолітніх неможливо. Лише на рівні логічних міркувань можна припустити, що зазначені в «Матриці покриття пріоритетів освітніх реформ проектами міжнародної технічної допомоги» [10] досліджувані нами аспекти, ймовірно, представлені в проектах «Secondary Education: New Ukrainian School – Points of Growth (Porticus)» та «Provision of Open Distance Learning Courses in Ukrainian Studies for Children from Post-Conflict Regions and Temporarily Occupied Territories in Ukraine (LT MFA)». Ми переконані, що МОН України чимало робить у вказаному напрямі, проте офіційному сайту ЦОВВ у сфері освіти й науки бракує відображення діяльності в цій сфері.

6. *«Надає методичні рекомендації щодо освітньої діяльності та управління закладами освіти»*. У 2016 р. в закладах середньої освіти були поширені інформаційно-методичні матеріали «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція», які включали програму для післядипломної педагогічної освіти, програму тренінгових занять для батьків, методичні рекомендації щодо запровадження програми в школах, підготовлені МОН України спільно з Інститутом проблем виховання Національної академії педагогічних наук України та Українським фондом «Благополуччя дітей» [11]. Такий комплексний підхід є доцільним, оскільки дає змогу задіяти в забезпеченні інформаційної безпеки неповнолітніх усі ланки, у тому числі близьке оточення особистості. Результатом стало запровадження в закладах середньої освіти відповідних гуртків і факультативів для учнів старших класів.

Не залишилися поза увагою також найбільш вразливі верстви молоді – школярі з посттравматичним синдромом, що виник унаслідок їх цькування. Особливо це стосується

вихідців із внутрішньо переміщених сімей, які потрапили в складні життєві обставини в результаті окупації певних територій України. Листом від 28 грудня 2016 р. № 1/9-981 МОН України рекомендував школам використовувати методичний посібник ««Розбудова миру, профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект». Ці непоодинокі приклади свідчать про те, що ЦОВВ у сфері освіти й науки здійснює значну роботу щодо підготовки методичних рекомендацій, які загалом сприяють забезпеченню ІБН.

7. *«За погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку, подає на розгляд Кабінету Міністрів України пропозиції про державні пріоритети з підготовки фахівців, педагогічних, наукових, науково-педагогічних і робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів у розрізі галузей знань».* На сьогодні гостро постало питання щодо спеціальної підготовки всіх педагогічних працівників незалежно від їх предметного профілю до здійснення медіаосвіти та реалізації цілеспрямованої діяльності із забезпечення ІБН. Від ЦОВВ у сфері освіти й науки це вимагає концептуально інших підходів до формування змісту навчальних планів і програм підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогів. Поки що завдяки підтримці громадської організації «Ла Страда» активізувався такий напрям, як медіація, що дає змогу розв'язувати конфлікти комунікативним шляхом. Проте цього замало. Зволікання в набутті педагогами компетенцій зі шляхів забезпечення інформаційної безпеки неповнолітніх у подальшому може набутти масштабів державної небезпеки.

Принагідно зазначимо, що сформульовані в ст. 64 Закону України «Про освіту» повноваження ЦОВВ у сфері освіти й науки певною мірою відображають процеси децентралізації, передачі низки повноважень органам місцевого та громадського самоврядування, державно-громадського управління. Водночас важко не помітити, що з переліку повноважень МОН України на рівні законодавства зникли ті сфери, що пов'язані з розробленням і впровадженням концептуальних засад виховання неповнолітніх, основні акценти зміщені в бік макроуправління процесами організації навчання. Зниження модусу виховної роботи та її ролі засвідчується тим фактом, що визначення її цілей і завдань у навчальних закладах передбачене як завдання ЦОВВ у сфері освіти й науки не в Законі України «Про освіту», а лише в п. 18 Положення про Міністерство освіти і науки України. З позицій забезпечення ІБН ці тенденції не є позитивними, адже лише поінформування без прищеплення навичок інформаційної культури й розвитку критичного мислення мало чого варте.

Оскільки МОН України є центральним органом виконавчої влади не тільки у сфері освіти, а й у сфері науки, варто віднести до його компетенцій ініціювання та супроводження досліджень у галузі ІБН із подальшим упровадженням наукових рекомендацій у практику діяльності.

Насамкінець необхідно зазначити, що ЦОВВ у сфері освіти й науки у своїй роботі в напрямі забезпечення інформаційної безпеки неповнолітніх має здійснювати координацію з іншими центральними органами виконавчої влади, зокрема з Міністерством інформаційної політики України та правоохоронними органами.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що майже всі повноваження МОН України, передбачені Законом України «Про освіту», кореспондуються з питаннями забезпечення ІБН. Простежується широка поліфункціональність цього виду діяльності. Зокрема, здійснюються такі функції, як методологічна, правозастосовна, нормотворча, управлінська, регулювальна, методична, аналітична, прогностична, профілактична, наглядова (контролююча), координаційна. Окрім широкого діапазону функцій, компетенції ЦОВВ у сфері освіти та науки щодо забезпечення ІБН характеризуються також тим, що вони спрямовані не стільки на здійснення обмежувально-заборонних заходів і застосування адміністративного примусу, скільки на особистісно-розвивальний компонент, який є запорукою гармонійного розвитку суспільства.

Список використаних джерел:

1. Фурашев В.М. Державно-правові проблеми інформаційної безпеки людини і суспільства в умовах інтеграції України у світовий інформаційний простір. Запобігання новим викликам та загрозам інформаційній безпеці України: правові аспекти: матер. наук.-практ. конф. (6 жовтня 2016 р.) / упор. В.М. Фурашев. К.: НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського»; Політехніка, 2016. С. 15–17.
2. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
3. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 630 / Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF>.
4. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р / Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80/paran8#n8>.
5. Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 26 грудня 2017 р. № 1669 / Міністерство освіти і науки України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0100-18>.
6. Щодо недопущення завдання шкоди інтересам держави у сфері інформаційної безпеки: лист Міністерства освіти і науки України від 8 грудня 2017 р. № 1/9-669 / Міністерство освіти і науки України. URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/58713/.
7. Продеякіпитаннящодоорганізаціївиховноїроботиунавчальнихзакладаху2017–2018 навчальному році: лист Міністерства освіти і науки України від 27 липня 2017 р. № 1/9-413 / Міністерство освіти і науки України. URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/56857/.
8. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 / Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>.
9. Міжнародна співпраця. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/mizhnarodna-spivpratsya>.
10. Матриця покриття пріоритетів освітніх реформ проектами міжнародної технічної допомоги. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/mizhnarodni-osvitni-proekti/matricya-pokrittya-prioritetiv-osvitnih-reform-proektami-mizhnarodnoyi-tehnichnoyi-dopomogi>.
11. Інформаційно-методичні матеріали «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція». Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pozashkilna/protydia-torgivli-luydmy/1informaczijno-metodichni-materiali.pdf>.

